

Bèèh...! Groot Dordts volksverhalenboek

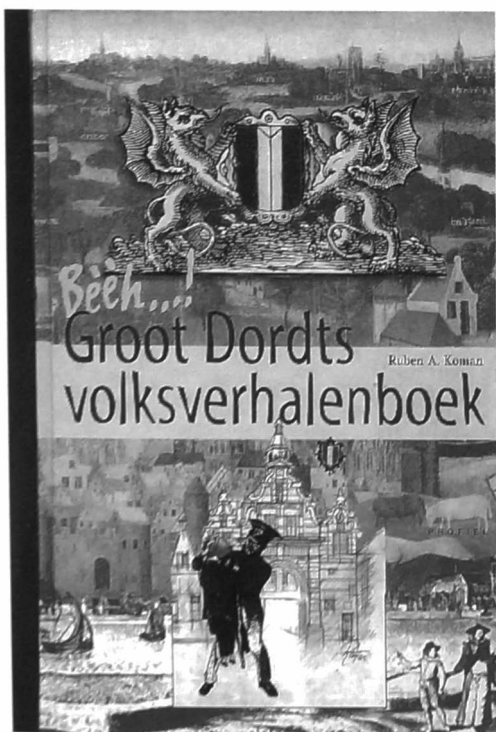
Guy Hoebeke

De laatste maanden verschijnen er geregeld boeken over de immateriële volkscultuur. Het eerste was *Vertelcultuur in Nederland* van T. Meder en C. Hendriks en nadien volgde *Lapjesproef voor Drie Zusters*, een boek met 100 verhalen over volkscultuur verzameld door Luk Indestege. En nu ligt *Bèèh...! Groot Dordts volksverhalenboek* van de Profiel Uitgeverij voor.

Op zoek naar informatie over de Dordtsche schapenkoppensage raakte de schrijver verzeild in een wereld van oude en nieuwe Dordtsche volksverhalen. De oogst was zo groot dat hij uitmondde in het onderhavige boek met tien verschillende thema's die, elk op hun beurt, ettelijke verhalen bevatten. Deze werden verzameld uit archieven, uit literatuur en ook uit rechtstreeks contact met de mensen. Met de hulp van bovengenoemde dr. T. Meder van het Meertens Instituut, werd de verzameling verhalen volgens de etnologische benadering onderzocht, geanalyseerd en verklaard. Volksverhalen hebben betekenis en behandelen sociale thema's. Daardoor wordt er in gans de wereld meer en meer belang en waarde aan gehecht en ziet men het nut in van het bewaren van het vluchtige culturele erfgoed.

Volgens de etnologie zijn volksverhalen mondelinge vertellingen van het volk, die voor langere of kortere tijd tussen mensen circuleren. Uit de Germaanse tijd is weinig of niets overgebleven. Veel treffen we echter aan in Latijnse geschiedenisverhalen en heiligenlevens. Vanaf de 12de eeuw werd er geschreven in de volkstaal en werden verhalen in de vorm van gedichten, liederen en raadsels opgetekend. Minnestrelen en sprookspekers brachten minnelieder en gedichten. In de 14de eeuw verspreiden toneelgezelschappen, opgevolgd door rederijderskamers, volksverhalen. In de 15de eeuw kwam de straatzang op. Nog in dezelfde eeuw ontstond de boekdrukkunst en werden volksverhalen schriftelijk verspreid. Het mondelinge vertellen echter is blijven bestaan. De inhoud, de onderwerpen en de wijze van verspreiden van de sagen verandert wel, getuige daarvan de huidige stadsagen en internet, maar het vertellen gaat gewoon door.

Het *Dordtse schapenkoppenverhaal* wordt uitvoerig behandeld. Koman verzamelde elf varianten gepubliceerd tussen 1893 en 1986. Spijtig genoeg zijn er geen oudere varianten bekend. Kort gezegd: twee Dordtenaars

willen een schaap de stad binnen krijgen, zonder de belasting te betalen. Ze stelen een schaap op de buiten, kleden het als een jong kind en trekken de stad binnen. Juist in de stadspoort waar de wachter staat, begint het schaap te blaten en worden de twee stadslui ontmaskerd. Waar Boekenoogen (1893) nog van 'schapendieven' spreekt, gaat Cohen in zijn versie ((1919) op 'schapenkoppen' over en de volgende versies nemen allemaal die naam over. Koman gaat dan op zoek naar de oorsprong van de sage. Volgens de internationale catalogi van Aarne en Thompson klimt het verhaal op tot de vijfde eeuw na Christus. Na een kort overzicht van gelijksoortige sagen met andere dieren, geeft de auteur aan waar nog andere 'schapenkoppen' wonen om dan te belanden bij het ontduiken van belastingen. Ten slotte tracht hij de oorsprong van het Dordtse verhaal te achterhalen uit de plaatsnamen die voorkomen in de verschillende versies. Ook deze benadering geeft geen zekerheid dat de sage zich wel degelijk in Dordrecht heeft afgespeeld.

Een interessant hoofdstuk is *Dordtse ontstaanssagen*. Reeds in de 15de eeuw zochten de Hollanders hun afkomst zo ver mogelijk in het verleden te plaatsen. De graven van Holland zouden afstammen van de Trojanen, uit de Griekse Oudheid. Er volgen nog sagen i.v.m. Romeinen, Germanen en mythische figuren als stichters van Dordrecht, de oudste stad van Holland. Dat de Kimbren en Teutonen, Kelten zouden geweest zijn lijkt ons vergezocht. In het handboek *Die Germanen* (1) schrijft de auteur H. Seyer in de paragraaf *Die Südwanderung der Kimbren und Teutonen*: "*Diese Wanderung ... führte zum ersten grossen Zusammenstoss zwischen Römern und Germanen... Damit waren diese landsuchenden Germanenstämme im Süden als ethnische Einheiten ausgelöscht bzw. zerstreut*". Ook met elkaar in tegenspraak is dat onder de paragraaf *Dorech der Saksen* (blz. 58) de Wilten eerst als Slavische stam bestempeld worden en dan twaalf regels verder als "*De Wilten waren een Saksische stam ...*". Er schijnt wel enige verwarring te zijn met al die stammen. Dit neemt niet weg dat de verhalen over Dordrecht en de graven van Holland zeer lezenswaard zijn, evenals de ontleding ervan door de schrijver.

Dordtse reuzen en monsters handelt o.a. over de mythische reuzenzoon Merovins, over zeemeerminnen en zeemonsters. Met de verhalen van de kinderschrik komen we op bekend terrein: Jantje Pik, een waterduivel, die kinderen in het water trekt, is zeker verwant met Peetje Haak uit Moerbeke-Waas (Oost-Vlaanderen), die nog tijdens WO II bekend stond om kinderen in een brede gracht te sleuren. Over de reuzen Bamberg, Hanneken en Sint Christoffel zijn enkel speculatieve verhalen bekend.

De drie *Elisabethsvloeden* zitten stevig in het Nederlandse collectieve geheugen verankerd. Over de oorzaken zijn enkele, uit de verbeelding

stammende volksverhalen bekend. Meer verspreid, zelfs buiten Dordrecht, zijn de verhalen over een kindje in een wiegje, dat op het water drijft. Het kindje bereikt heelhuids het land, doordat een kat over en weer op de randen van het schommelende wiegje springt en het zo in evenwicht houdt.

Ondanks het langdurig protestantse karakter van Dordrecht zijn toch heel wat *heiligen-legenden* bewaard gebleven. Tijdens de Dordtse Synode werd het Roomse bijgeloof afgezworen en verdween het volksgeloof in de heiligen en hun relikwieën. Er is een katholieke minderheid te Dordrecht en die vereert nu nog één relikwie, namelijk die van het Heilig Hout. De auteur versmolt acht versies van het verhaal hoe een splinter van het kruis van Jezus in Dordrecht belandde tot één enkele boeiende legende. Voorts zijn er de klassieke verhalen over heilige voorwerpen die gespaard worden bij een brand, miraculeuze heiligenbeeldjes, die steeds terug keren naar de plaats waar ze een kerk willen hebben, ... Bijzonder is wel de legende van de heilige Sura, legende die sprookjesmotieven bevat.

In *Toverij en hekserij* komen we op bekend terrein.: vastzetten van geesten, klavertje vier, de karn die niet af gaat, waarzegsters, ... Een zeer weinig voorkomend motief is dat van de toverspiegel. In de paragraaf Volksgeneeskunde komen enkele bijzondere remedies voor, o.a. dat men zich van wratten kan verlossen door er mee over een lijk te strijken. Het wijdverbreide verhaal van de kracht van de nageboorte van een veulen, kon ook hier niet ontbreken.

Spoken en geesten zijn van alle tijden. Zo vertelt zelfs Erasmus in 1528 een verhaal over een bedrieglijke Dordtse priester, die zijn gelovigen de stuipen op het lijf jaagt, door 's nachts spoken over het kerkhof te jagen en aalmoezen vraagt om ze te verdrijven. Normaal zou men dit hoofdstuk samen met het vorige kunnen onderbrengen onder het onderwerp 'sagen', maar de bijzonder aard van deze spookverhalen wettigen toch dat er een afzonderlijk hoofdstuk wordt aan gewijd. Het bovenvermelde verhaal van Erasmus is niet typisch Dordts, want het heeft een eigen typenummer in de classificatie van Arne-Thompson, wat wijst op een bredere verspreiding. De wrede sage van *Het spook van het Ankertje* en de variant op de Vliegende Hollander, nl. *Het spookschip de Zeerob*, steunen op waar gebeurde feiten. Van een heel andere aard zijn de sagen die zich afspelen tijdens of ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog. De reeks over het joodse vrouwtje Schoontje Braadbaart is enig in zijn soort en het lezen meer dan waard.

Luchtverschijnselen, maar geen luchtgeesten, brengen verhalen over grote hagelstenen en meteorieten (die volgens ondergetekende wél heet zijn als ze op aarde neerkomen, wegens de wrijving met de

onderste luchtlagen) en wat de mensen er over verzonnen; en tenslotte ontbreken ook de UFO's niet.

Kort maar krachtig is het hoofdstuk over het *Koninklijk Huis*. De activiteiten van de prins Hendrik, echtgenoot van koningin Wilhelmina, en Willem III (er staat een prachtige afbeelding van deze prins in het boek), liegen er niet om.

In de dertien verhalen van *Overige historische sagen* treffen we als voornaamste sagen aan: de geschiedenis van een plaatselijke Don Juan en *De onthoofding van de baljuw*, dat zich afspeelt in de 14de eeuw, allebei met een staaltje van middeleeuwse rechtspraak; *Het mysterie van de Biesboschwerken* met een onverwachte ontknoping en ten slotte *Gods verklarende droom*, die elk van ons wel eens zou willen hebben.

Een goed idee van de auteur is het hoofdstuk *Dordtse volksverhalenkaart*, waar, aan de hand van drie duidelijke kaarten, tweëndertig plaatsen aangeduid worden die in de verhalen voorkomen.

Het boek sluit met de *Classificatie van verhaaltypen* toegepast op de Dordtse verhalen en een Engelse samenvatting. Voort bevat het nog een lijst van correspondenten en vertellers en een uitgebreide literatuurlijst. Het is rijkelijk voorzien van foto's, tekeningen en prenten, die opgenomen zijn in de *Verantwoording van de illustraties*. Tenslotte zijn er nog drie registers: een op persoonsnamen, een op geografische namen en een op onderwerpen. Dat Koman werk gemaakt heeft van dit boek, blijkt ook uit de 687 noten die na elk hoofdstuk bijkomende uitleg verschaffen bij de tekst.

Dit zeer lezenswaardige en prachtig uitgegeven boek is niet enkel waardevol voor alle inwoners van Dordrecht, maar ook ver daarbuiten. De rijkdom en verscheidenheid van wat het brengt kan ook lezers in Vlaanderen boeien, meerdere verhalen hebben trouwens een bredere verbreiding en bepaalde motieven zijn internationaal bekend. Het kan als voorbeeld gesteld worden voor iedereen die over zijn of haar stad ook de verhalen wil bundelen. Besluiten we met het vakkundige oordeel van dr. Theo Meder van het Meertens Instituut, gespecialiseerd in volksverhalen: "Ruben Koman ... vaardig verzamelaar van lokale verhalen ... duikt voor historische verhalen ook de archieven in, en gaat voor contemporaine verhalen op bezoek bij nog levende vertellers... (en heeft) oog ... voor de internationale volksverhaaltraditie".

Koman (R.A.), *Bèèh...! Groot Dordts volksverhalenboek*, Profiel Uitgeverij, Bedum, 2005, 285 blz. Postbus 7, 9780 AA Bedum (NL), www.profiel.nl. Het boek is te verkrijgen in de boekhandel voor 23,50 euro.